

СУРАТ ХАПАРЛАЙДЫ

Жашау-сынауду



Была барсы да Тегенеклиден Жажиланы кызыларыда. Озган жылдан, бизге сала бергенча, кезибозго кырайдилар. Алыскы ала жаш оломошлы. Болсада, ондан ары кырадарларын билгенча, сагышдылы. Ол а кюндордөн, жарыктан да этти. Бир-бирлерине у ачылуу да болду. Билгенбинси айткы-бирлерине у ачылуу да болду. Билгенбинси айткы-

ол жанында кыраа ла. Азиядан кытайматгачыла. Фатимат да анда йгенди. Аны он жанында союлти турган кызыкыны кырады ур бек жарысуу болганды. Ол Кертуланы кызы болды. Кёччонюлюкко жашалганда Кызастанда Чымалында тошгон эдиле. Бир кызыкчылары бла Кашыкылары йледиле. Эки кызылары уа өседиле, эрге да барып, койор жайганды-

тура эдиле. Уруш башында да, Зауурбекни ары алып кетдиле. Ол андан кытайматгачыла. Кен да турмай а жалс кёччорюлюкко. Наний сабылери бла Кызастанга Павлодар жанына тошди. Бириздан кызычыгы йледи. Кёччонюлюкге малчыкыла берген эдиле. Наний, алыны алырга кетип, андан кытайматгачыла. Кен юз арты эди да, боран тобюндами кыалды, жанлы заранымы жетди, бир жугуу билимий кыалды.

Аналары тас болгандан сора жашланы юююсун да детомдига береди. Алга бир жерде турдыла. Бириз-мат эте, сабылери башха жерге кёчоредиле.

Уруш бошалгандан сора ата кырандышлары кызау-атан кытайматгачыла да, ишлеп кетип, сабылери таматарларын табды. Алып өздориде. Кёччонюлюкден сора ол юйдигиси бла Былымда Жамгыр эдиле. Кырандышлары а дайым илгенлей турганды.

Кеп жылга озгандан сора Кыза Былымда жашаган жаш, кырандышлары бирлерине халаран эшитип, Алма-Атага барды. Анда ол бичимге тобюди. Алай ол, муну танылмай, кырандышларын алмайды. Андан сора бир бири кырандышын Грозный шахарда табды. Аны уа детомдиге чечени киши алып, өздорюп, кесине жаш этгенди. Кен да турмай а жалс кёччорюлюкко. Наний сабылери бла Кызастанга Павлодар жанына тошди. Бириздан кызычыгы йледи.

Кёччонюлюкге малчыкыла берген эдиле. Наний, алыны алырга кетип, андан кытайматгачыла. Кен юз арты эди да, боран тобюндами кыалды, жанлы заранымы жетди, бир жугуу билимий кыалды.

Аналары тас болгандан сора жашланы юююсун да детомдига береди. Алга бир жерде турдыла. Бириз-мат эте, сабылери башха жерге кёчоредиле.

анладан бири эди. Озган ёмюрно 20-чы - 30-ну жыл-ёмюрндо жайыт келди да, ишлеп кетип, сабылери таматарларын табды. Алып өздориде. Кёччонюлюкден сора ол юйдигиси бла Былымда Жамгыр эдиле. Кырандышлары а дайым илгенлей турганды.

Кеп жылга озгандан сора Кыза Былымда жашаган жаш, кырандышлары бирлерине халаран эшитип, Алма-Атага барды. Анда ол бичимге тобюди. Алай ол, муну танылмай, кырандышларын алмайды. Андан сора бир бири кырандышын Грозный шахарда табды. Аны уа детомдиге чечени киши алып, өздорюп, кесине жаш этгенди. Кен да турмай а жалс кёччорюлюкко. Наний сабылери бла Кызастанга Павлодар жанына тошди. Бириздан кызычыгы йледи.

Кёччонюлюкге малчыкыла берген эдиле. Наний, алыны алырга кетип, андан кытайматгачыла. Кен юз арты эди да, боран тобюндами кыалды, жанлы заранымы жетди, бир жугуу билимий кыалды.

Аналары тас болгандан сора жашланы юююсун да детомдига береди. Алга бир жерде турдыла. Бириз-мат эте, сабылери башха жерге кёчоредиле.

Аналары тас болгандан сора жашланы юююсун да детомдига береди. Алга бир жерде турдыла. Бириз-мат эте, сабылери башха жерге кёчоредиле.

Жер-суу атпа

Малкыбар торы

Малкыбар аууунда ат алмаган Эмда алапы биогюлюкте деру тор-хазна таш, терек да кысган бол-Ала-маз. Кыалыбадан бери бу тирле-неде жашаган таулуу халлерине, кёре, ушатын неда бир башха сыл-гыз кирген заманда биринчи эл Зыл-гола, сырлагы, жулагы, куу-лактыгы да атла атагандыла. ден башлайкы.

Зылы эл тийриси

1. Зылы эл
2. Зылы конюлюк
3. Фаран кыол
4. Кызыгын
5. Сабанкыла
6. Эчкиле багысы
7. Эчкиле дорбуну
8. Дорбун башы сабанла
9. Жапкы шаудан
10. Фадуан
11. Батылуу
12. Ышкырын жыры
13. Туурала
14. Топу биченик
15. Бак дорбун
16. Улуу конюлюк
17. Дылгыш
18. Уханаты
19. Гаай-кыдырла тийриси
20. Фадуанда бау орун

Эмда бау тийриси

74. Макталы кёлле
75. Гыдиле тёпле
76. Моксаланы Даууну бауу
77. Эдалаланы баулары
78. Акылы баулары
79. Мокса баула
80. Токтуланы туркулары
81. Тонгуз баулары
82. Губуз таш
83. Чучурок суу
84. Тизгин сабанла
85. Камышлы конюн
86. Эдалаланы биченикчери
87. Жарылган таш
88. Гымыхты кыюнла
89. Абай кычы
90. Кыудайлыны сабанлары
91. Карка Кыдыни белгиси
92. Мучуи кыудайла сабанла
93. Гера кыол
94. Карка таш
95. Дыркыш
96. Суу ара
97. Камышлы конюн
98. Абай кычы Чөгет

Умшуку эл тийриси

21. Умшукчу
22. Алаша кез башы бетле
23. Эчкиле багысы
24. Кыарткылыны бау оруну
25. Бичиланы таш тобю
26. Кюзю топ
27. Мамукчулу
28. Мамукчулу агыгы дорбун
29. Ишкыри
30. Хирин
31. Лев таш
32. Гера кыол
33. Хирин башы ёршюле
34. Хирин башы ёршюле
35. Элия батылары

Улаш таш тийриси

99. Бау тобю тоз
100. Улуу Кызыгын
101. Гиче Кызыгын
102. Улуу карыла
103. Кюмюш бетли шаудан
104. Соирме жашлары
105. Чапгычы сойгон кыюн

Шешки эл тийриси

36. Шешки конюлюк
37. Шешки бетле 12 сайлама сабан
38. Акыры сабанла
39. Гогупу сабанла
40. Эчкиле кыанактыган
41. Эчкини кызыгын

Кыоспарты эл тийриси

42. Тёбен алы тахта башлары
43. Егюзле багысы
44. Базыны керенеси
45. Хурхалы (Наршуаланы жерлери)
46. Гугаланы эл оруну
47. Гыбгытала
48. Байрым топ
49. Гиче байрым топ
50. Тёмуккуланы башы
51. Акыбар кырыла
52. Ылымштыла
53. Жубула бени
54. Гюрумла
55. Ак кыла бел
56. Акыбар жазгыла
57. Алай арыктан

Зарашкы эл тийриси

58. Гера башлары
59. Кыош ташла
60. Саурдан кыол
61. Улуу бау орун
62. Ылыш башы
63. Кундукшун Чөгет
64. Урдоп сырты
65. Хансы алпары
66. Ылышкы туркулары
67. Шау соргоп суу
68. Цыгытдыла

Мукшу эл тийриси

69. Кыюн сабанла
70. Шаханяны сабаны
71. Макси сабанла
72. Атагыла сырты
73. Кёр-кёр

Эмда алапы биогюлюкте деру тор-хазна таш, терек да кысган бол-

146. Кыа алыны ыстауат
147. Ит тутуучу
148. Мукш ичи
149. Негет ыстауат
150. Кыа башы ыстауат

Огары агач тийриси

151. Мокса биченик
152. Жыйылы кыол
153. Уойт-уойт таш
154. Пелюкка тиш
155. Бичиланы сырты
156. Наргыш иши
157. Наргыш башы ёршю конюлюк
158. Ишкыдыл жорекле
159. Абыркени токаналары

Шауррад эл тийриси

160. Чономла
161. Мацита хомал
162. Гиче хомал
163. Шешей чучурк аууу
164. Улуу карыла
165. Дорбун алы сабан
166. Юргитти
167. Газити
168. Бичиланы Зыны
169. Бичингерланы сабанкылары
170. Баксанкы сабанла
171. Акылыны кент сабаны
172. Заммай кырыла
173. Токы сабан
174. Аламырзаны сабанлары
175. Муссаны гогупу сабаны
176. Кызылы мук сабаны
177. Заммопаны кент сабанлары
178. Пелюккалы сёр сабанлары
179. Кыудайлыны кыош сабаны
180. Гажонку сабаны
181. Каммону уун сабаны
182. Гаий кыатган сабанла
183. Дошакчи
184. Раубазы Сырт
185. Сырт ары бетле
186. Агач кыдыры бетле
187. Кычылы тешле
188. Сюя реме
189. Габулу бетле
190. Кыюш кыулулу
191. Улуу агасы
192. Аяла кыбанган
193. Гяйти
194. Ол башы бетле
195. Мучуу чокор орун
196. Гоцил таш
197. Тотур топлери
198. Гаий сырты
199. Байрым кыош
200. Гаий шыны
201. Суу юлөшгөн жер
202. Уйна сабанла
203. Огары эл
204. Тёбен эл

Ындыргыш кышыкчы тийриси

106. Бау алай тоз
107. Кыош таш ыстауат
108. Кюндешли батыула
109. Мышыкчу
110. Цукуну бау оруну
111. Кыош башы
112. Орус ыфчык
113. Кьоргышанили
114. Шахта тешиле
115. Инженерле тешген кырыла

Абай конюно атлары

116. Элия батыула
117. Сууук кезуэле
118. Абай тозо конюлюк
119. Суу ара
120. Ышкы черек орун
121. Ушкуну аркала
122. Кирганган суу

Уяна тозою

123. Гектар чалычу тозле
124. Кермаш кыол
125. Скутун
126. Чыныкшы суу
127. Орта кыош
128. Кыалаур кыош
129. Секирте суу

Иргиги жазлыккы жер атлары

130. Хоувс
131. Тууар бекчулюк
132. Чычула кыя алып
133. Чычула кыя башлары
134. Орта сырты
135. Кызыл журула
136. Бакыдыруу
137. Шаханяны жерлери
138. Суу башы
139. Цёфёруе ырыбы
140. Кыош кыош
141. Турашакчи
142. Кёпте башы бетле
143. Кожан ити
144. Завод туркула
145. Кюндешли кырыла

АТАБЫЛАНЫ Магомет. Огары Малкыбар эл.

Ахыры болукчула.

и растлалас над лесами. Река, захлебываясь в пене, на дне ушеля рокотала, Как-будто вырвалась с плена, рва утёсы разбухала. Звенели сосны от мороза, на кроны их ложился иней, И я решил, что мало прозой расквасывать о сей стихии; О красоте всего ушеля, Где скалы небо расквотат, Где изумрудным ожерельем леса долины покрывают; Где по лесам восточо отгады свой хорос, и тыла шавид, Где на заре к реке напиться нады, где венец расквотат, Где горы венчаны льдом покрыты, где водопады негислают, Где разноцветные камней глыбы от нас поклоны скрывают. Воспелте легенды сказкой сокровища земли Балкарской...

Тарада чучурла таба бар, алапы кёроп кыла анып келген туристе деп кыяланы кыларында бир гиченикче, таула уа бютон демтичи, ёткен кёрондиеле, кыяла ичкеринден чыгыган таза суула уа, төнгөмө мчымай жетерге ашыктыганча, терк саркыдыла. Жолда бара, бурулдук, дагыда бир кёре бурулдук да, жангы кёркөрүчүлүк кыла турганда. Энди чучурланы кёркөрүчүлүк деп, жерогимиз терк-терк урба-

Огары агач тийриси

151. Мокса биченик
152. Жыйылы кыол
153. Уойт-уойт таш
154. Пелюкка тиш
155. Бичиланы сырты
156. Наргыш иши
157. Наргыш башы ёршю конюлюк
158. Ишкыдыл жорекле
159. Абыркени токаналары

Шауррад эл тийриси

160. Чономла
161. Мацита хомал
162. Гиче хомал
163. Шешей чучурк аууу
164. Улуу карыла
165. Дорбун алы сабан
166. Юргитти
167. Газити
168. Бичиланы Зыны
169. Бичингерланы сабанкылары
170. Баксанкы сабанла
171. Акылыны кент сабаны
172. Заммай кырыла
173. Токы сабан
174. Аламырзаны сабанлары
175. Муссаны гогупу сабаны
176. Кызылы мук сабаны
177. Заммопаны кент сабанлары
178. Пелюккалы сёр сабанлары
179. Кыудайлыны кыош сабаны
180. Гажонку сабаны
181. Каммону уун сабаны
182. Гаий кыатган сабанла
183. Дошакчи
184. Раубазы Сырт
185. Сырт ары бетле
186. Агач кыдыры бетле
187. Кычылы тешле
188. Сюя реме
189. Габулу бетле
190. Кыюш кыулулу
191. Улуу агасы
192. Аяла кыбанган
193. Гяйти
194. Ол башы бетле
195. Мучуу чокор орун
196. Гоцил таш
197. Тотур топлери
198. Гаий сырты
199. Байрым кыош
200. Гаий шыны
201. Суу юлөшгөн жер
202. Уйна сабанла
203. Огары эл
204. Тёбен эл

Мухол эл тийриси

205. Сабыраны терек башы
206. Такы бурру
207. Шуайны терек буруру
208. Жатарычуу
209. Ышкы башы сабанла
210. Суу умманы кешенеси тийриси
211. Шаханяны бурулары
212. Токенши
213. Бакыдыруу
214. Кызылжарны чек кыалсы
215. Ырыбы сабанла
216. Кезуле кыры

АТАБЫЛАНЫ Магомет. Огары Малкыбар эл.

Ахыры болукчула.

и растлалас над лесами. Река, захлебываясь в пене, на дне ушеля рокотала, Как-будто вырвалась с плена, рва утёсы разбухала. Звенели сосны от мороза, на кроны их ложился иней, И я решил, что мало прозой расквасывать о сей стихии; О красоте всего ушеля, Где скалы небо расквотат, Где изумрудным ожерельем леса долины покрывают; Где по лесам восточо отгады свой хорос, и тыла шавид, Где на заре к реке напиться нады, где венец расквотат, Где горы венчаны льдом покрыты, где водопады негислают, Где разноцветные камней глыбы от нас поклоны скрывают. Воспелте легенды сказкой сокровища земли Балкарской...

Тарада чучурла таба бар, алапы кёроп кыла анып келген туристе деп кыяланы кыларында бир гиченикче, таула уа бютон демтичи, ёткен кёрондиеле, кыяла ичкеринден чыгыган таза суула уа, төнгөмө мчымай жетерге ашыктыганча, терк саркыдыла. Жолда бара, бурулдук, дагыда бир кёре бурулдук да, жангы кёркөрүчүлүк кыла турганда. Энди чучурланы кёркөрүчүлүк деп, жерогимиз терк-терк урба-

ЮЙОР

Насып кыло

Кыайсы халкында да байлыгы аны адамлардыла, улуу койоридиле. Алай-аладан бири - Гукяны Хасан-ны бла Фатиманы койоркочуларда жашады. Аны жети сабыи - беш башла да эки кызы - ёдоргендиле. Кююле, жылла да оза, ала кыялай ёсоп кыалгандарын Гукяны ёсгөнөн окума элгендиле. Сабыле кеслери койор курап башлар заман да жетди.



Бек бирини бу юйге келин болуп Гекянылы Света келгенди. Жаш кызычыгыга койор, кеслери адамлардыла, аны, союлп, аркелетти тобегенди. Светлана бу тукымда жашап келгени оту жылдан артыкы заман озганды. Хамит бла бирге тёрт сабыи да ёдоргендиле. Таматарлары Озамат кол сабыни атасыды. Огиз кызылары - Жамалия бла Заира - эрдедиле. Жамалия жашыгы бла кызычыгы бардыла. Заира бла ларта жок эдиле. Ача да балюк-мегмени. Аны сабыли-Малкыары бизге бек багылы жерлеринден бирине барып кыайтырты онг чыктыганды.

Хасанын бла Фатиманы экини жашлары Далпат бла Кёп болмай мени шүкёрларымдан бири, тейлеу бла сёлөштит: «Кел, таулагы барып келейки», - деди. Таула бек союлган кызы сабыли мен, ой бичим, кызым да угый демедик. Аны кыой, Кыабарты-Малкыары бизге бек багылы жерлеринден бирине барып кыайтырты онг чыктыганды.

Менда алтымш жыл алга, 1948 жылда, мени Тёбен Чегемни энди куралган жетимжылкы школула салдыла. Анда бир ларта жок эдиле. Сабыле уун стопланы арттыргандыла уун шиктенде олтургандыла. Не класс кыанга, не керюмюлюккө пособилла, не керюмю киталга жок эдиле. Ача да балюк-мегмени. Аны сабыли-Малкыары бизге бек багылы жерлеринден бирине барып кыайтырты онг чыктыганды.

Алай конюледа уа жырла, тейселе да кеп болуучудула. Хасан бла Фатимата деп аруу агыштыла, ырызлык сёзде да айтылгандыла. Кыуанч тыпыры ала бла ата уа, алапы туураларындан кырай, озган жыллы да ашкырады жашадыла. Алга дагыда бир кёре кеслери келери бла кёргендиле.

Сабилени барысы да, жашауда жол тейлеп, алтарын айттарып ишшордиле. Алай тууукчылары окуп, билим алып, кеслери да койор курап башлагандыларына. аладан тууганчыкларыны биринден бирине кырадыла. Алай жук агыгатамалы ёлөшкөрүгө кёршөгөрине кыуанчык кырадыла. Хетемлик да билейди жореклери. Нек дегенде жашауда не торлюк байлыгында да адам байлык конюле саналды. Ол барды алада.

Улуу юйюледа ата-анасы, кеп жылны саулукчула жашы, сабылери, тууукчылары да кыуанчыла жашадыла. Алай да, таматага ойреткен жолдан алыла, келгери кёрпөгөнлей турсула.

ОСМАНЛАНЫ Хайса.

42. Тёбен алы тахта башлары
43. Егюзле багысы
44. Базыны керенеси
45. Хурхалы (Наршуаланы жерлери)
46. Гугаланы эл оруну
47. Гыбгытала
48. Байрым топ
49. Гиче байрым топ
50. Тёмуккуланы башы
51. Акыбар кырыла
52. Ылымштыла
53. Жубула бени
54. Гюрумла
55. Ак кыла бел
56. Акыбар жазгыла
57. Алай арыктан

Зарашкы эл тийриси

58. Гера башлары
59. Кыош ташла
60. Саурдан кыол
61. Улуу бау орун
62. Ылыш башы
63. Кундукшун Чөгет
64. Урдоп сырты
65. Хансы алпары
66. Ылышкы туркулары
67. Шау соргоп суу
68. Цыгытдыла

Мукшу эл тийриси

69. Кыюн сабанла
70. Шаханяны сабаны
71. Макси сабанла
72. Атагыла сырты
73. Кёр-кёр

Абай конюно атлары

116. Элия батыула
117. Сууук кезуэле
118. Абай тозо конюлюк
119. Суу ара
120. Ышкы черек орун
121. Ушкуну аркала
122. Кирганган суу

Уяна тозою

123. Гектар чалычу тозле
124. Кермаш кыол
125. Скутун
126. Чыныкшы суу
127. Орта кыош
128. Кыалаур кыош
129. Секирте суу

